

Kip centuriona iz rimskega grobišča Zagrad pri Prevaljah

Maja Kumprej Gorjanc

Izvleček

Avtorica podrobneje predstavi kip centuriona iz rimskega grobišča Zagrad pri Prevaljah. Glede na tipološki pregled spomenikov, najdenih na Zagradu, ugotovimo, da gre za bogatejše spomenike. Še posebej o tem govori najdba sarkofaga in delov edikul – nagrobnih kapelic, ki so tipični spomeniki podeželskih elit. Tudi kip oficirja pripada nagrobni kapelici. Stal je v nadstropju, gornjem delu nagrobne arhitekture, imenovane baldahin. V prispevku bo omenjena tudi izdelava kopije tega spomenika, saj je original shranjen v Globasnici / Globasnitz, ter idejna zasnova ureditve centra mesta Prevalj s kulturno vsebino, kjer bo osrednje mesto predstavljala edikula tipa baldahin, izvedena na stiliziran način, v kateri bo stala kopija kipa centuriona.

Abstract

The author of this paper addresses the statue of a Roman centurion from the cemetery Zagrad near Prevalje. Given the typological overview of monuments found in Zagrad this seems to be a rich site. This is especially true of the sarcophagus and parts of aediculae – funerary chapels, typical of rural elites. The statue of an officer also belongs to a funeral chapel. It was located on the floor, the upper part of the funeral architecture known as the canopy. The article also addresses the making of a copy of this monument, as the original is stored in Globasnica / Globasnitz, and the conceptual design scheme of Prevalje town and its center with its cultural contents, where the central position will be allocated to the aedicule of the canopy type, which will cost a copy of the centurion statue.

Lega rimskega grobišča Zagrad

Prevalje in s tem zaselek Zagrad leži v Spodnjem delu Mežiške doline. Zagrad¹ se v strokovni literaturi uporablja tudi za poimenovanje rimskega grobišča. Ta leži nekako na sredini med Kolationo (Colatio – Stari trg pri Slovenj Gradcu) in Juenno (Juenna – Globasnica).

1 Šašel, 1953; Pahič, 1968; Šašel Kos, 2001; Djura Jelenko, 2006.

Juenna in Kolationa ležita na cesti,² ki povezuje Virun (Virunum – Gosposvetsko polje) in Celejo (Celeia – Celje). Zemljevid navaja oddaljenost od Juenne do Viruna (Virunum – Zollfeld/Gosposvetsko polje) s 23 rimskimi miljami (34,5 km) in cesto od Juenne do Kolacione z 22 rimskimi miljami (33 km) (Glaser, 1989, 16; Šašel Kos, 2001, 203). Zagrad pa je umeščen na 16,5 km, kar ustreza obcestnim postajam (Šašel Kos, 1997, 24) (mansio, mutatio), ki so skrbele za neoviran promet in potnike.

Ceste so bile v rimskem imperiju glavni povezovalni element med posameznimi centri v pokrajini. Zidava cest je v veliko primerih spodbudila rast vasi in predvsem obcestnih postaj (Dyson, 1992, 125; Finley, 1987, 124).

Glede na lego v neposredni bližini antične prometnice in izpolnjevanje enega izmed glavnih kriterijev (Dyson, 1992, 125) – razdaljo, bi lahko sklepali, da je tu stala taka postaja. Na tem mestu je doline reke Meže tudi najširša. S svojimi plodnimi ravnici in terasasto oblikovanim delom pa izpolnjuje tudi drug kriterij oblikovanja rimske pokrajine – topografijo. Tudi pri izbiri mesta za grobišče je bila bistvenega pomena lega ob antičnih cestah, na mejah družinskih posesti, ob obdelovalnih površinah (Dyson, 1992, 144; Pearce, 2000, 7), saj je svet živih v antiki obstajal ob svetu mrtvih – antična grobišča so bila locirana ob glavnih prometnih komunikacijah, kjer so s svojimi individualnimi zgodbami nagovarjala mimoidoče.

Zamejitev agra Juenne

Ob pregledu nove karte razprostranjenosti kamnitih spomenikov sepulkralne narave (Kumprej, 2008, sl. 1), ki so bili najdeni na področju Podjune in Zgornje Mežiške doline in značilnosti materiala menim, da Zagrad pripada administrativnemu teritoriju Viruna oziroma sodi v ager Juenne.³ Ager Juenne sega na severu do reke Drave, južna meja so Karavanke z vrhovoma Pece in Obirjem. Na vzhodni strani pa se ager iz Podjunske doline razširi še v Mežiško dolino. Tu se svet preko prevala na Holmcu spusti v razširjeno dolino, ki sega od Poljane do Kotelj,⁴ kjer se pokrajina zopet dvigne.

Območje agra izpolnjuje oba prej omenjena zahtevana kriterija prehodnosti in rodovitnosti, ki sta igrala glavno vlogo pri poselitvi.

Nagrobni spomeniki na primerih, ki smo jih prikazali v agru Juenne (Kumprej, 2008, kat. št. 1–34), so razkrili svojo enotnost v osnovnem stilu in osnovni podobi. Ta homogenost pa je značilna tudi za virunski ager.⁵

² Imeni Juenna in Kolationa sta se ohranili na zemljevidu antičnega imperija t.i. Tabula Peutingeriana.

³ M. Šašel Kos (2001, 203) o Zagradu razmišlja, da je mogoče zadnji, ki pripada agru Celeje in hkrati tudi, da naj bi bil Zagrad prvi, ki je bil navezan na Virun.

⁴ Preški vrh pri Kotljah je najverjetneje zadnji kraj, ki pripada agru Juenne (Kumprej, 2008, 17). Tu je bila v zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja, pri kopanju peska, na zahodni strani ceste Kotlje – Ravne, najdena nagrobna plošča (kat. št. 17) z reliefom delfina in trizobom (Djura Jelenko, 2006, 354–355).

⁵ Ager Juenne sicer upravno pripada ozemlju Viruna. Tako sta na titulih znana dva edila (UEL id. št. 2453 in UEL id. št. 2451), ki sta v Virunu opravljala svojo službo, na periferiji oz. v agru Juenne pa sta imela svoje podeželsko posestvo (Schretter, 1990, 20).

Rimski nagrobni spomeniki iz Zagrada

Prvič je bilo najdišče omenjeno v *Klagenfurter Zeitung*⁶ leta 1860, nato je sledilo še nekaj kratkih notic⁷. Na pobudo Wächtlerja, člana Centralne komisije,⁸ pa je l. 1902, zaradi določitve obsega najdišča z izkopavanji na to območje Brančurnikovega mostu prišel arheolog Kubitschek.⁹ V *Mitteilungen der K. K. Zentral-Kommission* l. 1903 prvič slikovno (naše kat. št. 3, 6 in 7) in s kratkimi opisi (naše kat. št. 3, 4, 6, 7 in 8) predstavi dele nagrobnih spomenikov.

Slika 1: Lcga Zagrada.

Na Zagradu so bili najdeni nenapisni kamni (Djura Jelenko, 2006a, 349; Kumprej, 2008, 13) večinoma reliefi in arhitekturni bloki in fragmenti, v sredini prejšnjega stoletja, ko je tovarnar Lahovnik zgradil tovarno lepenke na desnem bregu reke Meže. Na dan so prišli med samim delom in deloma tudi zaradi poplav reke čez zajezitveni jez. Nekateri marmorni kosi so bili najdeni v

6 Leta 1860 so na področju Zagrada odkrili 20 večjih obdelanih kamnov iz belega marmorja (*Vermischte Nachrichten – Klagenfurter Zeitung* 178 (4. 8. 1860), 179).

7 Jabornegg – Altenfels, 1870, 131; *Österreichische Kunst – Topographie* I, 1889, 13, 213, 223; Daimer, 1901, 126; Kenner, 1902, 154.

8 Der K. K. Zentral-Kommission für erforschung und erhaltung der Kunst – und historischen Denkmale.

9 Kubitschku se je prostor za preiskovanje zdel neprimeren, izgubljen; zaradi te izjave Koroško zgodovinsko društvo ni prišlo z izkopavanji. (Kubitschek, 1903, 242–250). Je pa ob svojem obisku skupaj z dr. Lahovnikom (sin lastnika žage Franca Lahovnika) naštel 6 marmornih spomenikov, ki naj bi bili vzdani v Lahovnikovo brusilnico.

strugi reke v prvi polovici 20. stoletja, od začetka kompleksa tovarne pa vse do Brančurnikovega mostu (pribl. 50 m dolg odsek). Številke¹⁰ o marmornih najdbah so različne. J. Šašel jih je leta 1953 naštel še okoli 30. Posebnih raziskav v tem času ni bilo. Avtorji so v glavnem pisali le opombe v literaturi v zvezi z rimsko cesto, opisi najdb iz Zagrada pa imajo značaj notic, ne pa sistematične obdelave in raziskave (Šašel, 1954, 69).

V letu 2006 je na Prevaljah potekalo prvo sistematično izkopavanje pod vodstvom arheologinje Saše Djura Jelenko. Namen je bil sondirati domnevno lego arheološkega najdišča in odkriti arheološki depozit ter zamejiti območje raziskav. Na različnih mestih znotraj in zunaj tovarniškega prostora smo zakoličili 6 sond, katere pa so bile prazne oz. brez arheološkega potenciala (Djura Jelenko, 2006b).

Med izkopavanji smo poskušali dognati tudi, ali se še kje skrivajo rimski kamni iz Zagrada, ki so bili konec 19. stol. odkriti na tem prostoru. V gostilni Kocka na Poljani¹¹ smo odkrili dva večja marmorja (kat. št. 18) z ohranjenima moznicama ter fragmenta dveh plošč (kat. št. 9 in 10), ki v reliefu prikazujeta kvadratast raster. Pri A. Sušnik¹² smo nadalje evidentirali 10 marmornih kamnov (kat. št. 13), ki so bili poznani le s fotografije (Šašel, 1953, sl. 6; Djura Jelenko, 2006a, sl. 4).

V letih 2008 in 2009 smo z raziskovanjem nadaljevali in pri domačinih odkrili še nekaj čisto novih. Prvi primer predstavlja plošča s profiliranim robom (kat. št. 11¹³), ki predstavlja gradbeni del edikule, drugi primer pa je kvadraten blok (kat. št. 12¹⁴) s profiliranim robom.

Kot lahko opazimo, so rimski marmorni spomeniki iz Zagrada raztreseni po različnih lokacijah. Nekaj jih Koroški pokrajinski muzej hrani v lapidariju na Ravnah, nekaj primerkov hranijo domačini, dva najlepša pa Koroški deželni muzej iz Celovca.

V tabeli so prikazani vsi nagrobni spomeniki, ki izvirajo iz Zagrada. Opisani pa so tudi premaknjeni spomeniki, kjer so le ti bili najdeni v sekundarni legi ali pa so bili sekundarno vzdani. V našem primeru naj bi izvirali oz. tja prišli iz Zagrada.

10 Razvoj tovarne, žage in lesno pridelovalne industrije na tem območju, stisnjen med Barbarin grič in reko Mežo, je v dobrih 130 letih prinesel številne, predvsem pa obsežne posege v zemljo (turbine, kanali, žage, bazeni, poslovne stavbe), ki so povsem spremenili njeno podobo (Djura Jelenko, 2006a).

11 Hrani Jože Kozlar, Poljana 28a.

12 Hrani Alenka Sušnik, Na produ 38.

13 Hrani Andreja Pezdirc Vehovar, Poljana 7.

14 Hrani Andrej Grošelj, Dobja vas 181.

Tabela: Rimski kamniti spomeniki iz Zagrada (kat. št. 1–kat. št. 18).

KATALOŠKA ŠTEVILKA	NAJDIŠČE	HRANI	OHRANJEN DEL	VRSTA SPOMENIKA	DATACIJA
Kat. št. 1	Zagrad	Globasnica KDM, Celovec	kip oficirja	baldahin	od k. 2. stol. do 1. pol 3. stol.
Kat. št. 2	Zagrad	Lapidarij Ravne, KPM	reliefna plošča – podstavek	edikula	sred. 2. stol. po Kr.
Kat. št. 3	Zagrad	Lapidarij Ravne, KPM	reliefna plošča – podstavek	edikula	sred. 2. stol. po Kr.
Kat. št. 4	Zagrad	Lapidarij Ravne, KPM	reliefna plošča – nadstropje	edikula	2. stol. po Kr.
Kat. št. 5	Zagrad	Lapidarij Ravne KPM	reliefna plošča – podstavek	edikula	/
Kat. št. 6	Zagrad	Lapidarij Ravne KPM	reliefna plošča – podstavek	edikula	1. pol. 3. stol. po Kr.
Kat. št. 7	Zagrad	KDM, Celovec	reliefna plošča – podstavek	edikula	1. pol. 3. stol. po Kr.
Kat. št. 8	Zagrad	Prevalje, Brančurnik	sarkofag	sarkofag	2. stol. ali 3. stol. po Kr.
Kat. št. 9	Poljana	Poljana, Kozlar	reliefna plošča	edikula	/
Kat. št. 10	Poljana	Poljana, J. Kozlar	reliefna plošča	edikula	/
Kat. št. 11	Poljana	Poljana, A. Pezdirc Vehovar	profilirana plošča	edikula	/
Kat. št. 12	Prevalje	Dobja vas, A.Grošelj	profiliran kvader	edikula	/
Kat. št. 13	Prevalje	Prevalje, A. Sušnik	obdelane plošče	/	/
Kat. št. 14	Zagrad	Zagrad, tovarna Paloma	obdelan blok	/	/
Kat. št. 15	Ravne na Koroškem	Lapidarij Ravne, KPM	kip leva	ograja nagrobne parcele	zač. 3.stol. po Kr.
Kat. št. 16	Ravne na Koroškem	Lapidarij Ravne, KPM	kip leva	ograja nagrobne parcele	zač. 3.stol. po Kr.
Kat. št. 17	Preški vrh	Lapidarij Ravne, KPM	kotni steber	ograja nagrobne parcele	sred. 2.stol. – 1.pol. 3.stol. po Kr.

KATALOŠKA ŠTEVILKA	NAJDIŠČE	HRANI	OHRANJEN DEL	VRSTA SPOMENIKA	DATACIJA
Kat. št. 18	Prevalje	Poljana, J. Kozlar	obdelana bloka	edikula	/

Kat.št.1

Kat.št.2

Kat.št.3

Kat.št.4

Kat.št.5

Kat.št.6

Kat.št.7

Kat.št.8

Kat.št.9

Kat.št.10

Kat.št.12

Kat.št.11

Kat.št.13

Kat.št.14

Kat.št.15

Kat.št.15

Kat.št.17

Kat.št.18

Zagrad v funkciji podeželske vile

Ob pregledu zbranih, tako ali drugače okrašenih nagrobnih spomenikov ugotovimo, da gre za bogatejše nagrobne spomenike, ki bi prej sodili k grobišču podeželske vile (*villa rustica*), kakor pa na grobišče neke večje naselbine. Zato je povsem mogoče, da je na Zagradu obstajala podeželska vila, ki je imela funkcijo mansia. Primer take vile je zelo verjetno novo odkrito arheološko najdišče v Mošnjah (neobjavljeno), ki kaže vse značilnosti rimske podeželske vile, ki pa je imela morda tudi funkcijo obcestne postaje (*mansio*).

O pomembnosti vile na Zagradu bi govorila najdba sarkofaga in delov edikul, ki so tipični nagrobni spomeniki podeželskih elit. Gre za ostanke značilnih družinskih grobnic tipa Šempeter, ki so bile postavljene znotraj obzidanih grobnih parcel, katerih lastniki so bili dokaj premožni prebivalci in kakršne poznamo n.pr. na podeželskem grobišču Santicuma (Beljak, Villach) (Piccottini, 1983, 9–45; Piccottini, 1989, 154–159).

Dejstvo je, da moramo ob enem ali več grobiščih pričakovati v bližini antični zaselek ali nek drug naselbinski kompleks. Antična podeželska grobišča naj bi bila sicer od pripadajočih naselbin oddaljena od 100 do 400 m (Fuchs, 1990, 87, 97; Lenz, 1998, 353). Pokopi, ki pa pripadajo vilam rustikam, pa so običajno ležali še bližje, praviloma zunaj ograjenega dvoriščnega dela (Horn, 2001, 295).

Skupaj z bogato podeželsko aristokracijo moramo na Zagradu predvidevati tudi ostale prebivalce. Zato lahko sklepamo tudi na grobišče večjega obsega. Za potrditev podeželske vile s pripadajočim grobiščem bi bilo sicer potrebno raziskati, v kolikor je to sploh še mogoče,¹⁵ širše področje Zagrada in najti naselbinske sledi,¹⁶ tako bivalne kot gospodarske (kamnite temelje, opeko, centralno kurjavo, tlak, kovinske in keramične najdbe). Šele pregled večjih površin bi lahko prinesel pozitivno potrditev naših hipotez, kakor so v zadnjem času v Sloveniji podobne raziskave odkrile antična naselbinska jedra skupaj s pripadajočimi grobišči – Draga pri Beli cerkvi, Ribnica na Dolenjskem, Zagorica, Stranje (Šoberl, 2006, 14).

Tipološka razvrstitev nagrobnih spomenikov

Pri tipološki razvrstitvi sem se naslonila predvsem na delo G. Kremer, *Antike Grabbauten in Noricum*.¹⁷ Pri edikulah in baldahinu sem za tipe in različice uporabila avtoričine oznake.

15 Zaradi neposredne bližine Meže je bilo območje tovarne nenehoma zasipano, predvsem z industrijskimi odpadki. Na ta način so višali nivo brežine Meže, ki je v preteklosti večkrat poplavljala (Djura Jelenko, 2006a).

16 Po dosedanjih najdbah bi mogla biti na neraziskanem polju pred raveno železarno ali pa tudi na od Meže odplavljenih tleh med Prevaljami in Zagradom (Pahič, 1991, 92).

17 Avtorica v svojem delu ne obravnava nagrobnih spomenikov iz Zagrada, razen plošče z delfinom (kat. št. 17, ki jo navede kot primerjavo).

V našem primeru se je ohranilo precej ostankov teh nagrobnih spomenikov, takih s figuralnim in drugim okrasom in takih, ki so del same konstrukcije.

Gradivo lahko razdelimo v naslednje osnovne skupine: edikula, ograja nagrobne parcele in sarkofag.

Največkrat pa se pojavijo v agru Juenne arhitekturni fragmenti in deli reliefov, ki pripadajo edikulam. Edikula je na grobiščih priljubljena forma, ki jo uporablja rimska elita in kaže na prisotnost premožnejših družin oz. pokojnikov, ki so si lahko tak nagrobni spomenik privoščili.

Gradbene elemente, ki spadajo k edikuli predstavljajo kat. št. 9, 10, 11, 12, 13, 14 in 18. Ostali deli reliefov in arhitekturnih delov pa pripada podnožju edikul različice A.1 (kat. št. 2, 3, 5, 6, 7), notranjost stebrnega dela različice A.2.¹⁸ pa predstavlja relief¹⁹ (kat. št. 4).

Ohranjeni posamezni deli, v našem primeru kotni steber (kat. št. 17) in kipa levov (kat. št. 15) in 16), dokazujejo obstoj zidu nagrobne parcele.

Znotraj agra Juenne je tudi nekaj posebnosti. Eden redkih po obliki in okrasu v širšem prostoru Viruna in Flavije Solve odkritih sarkofagov je tisti iz Zagrada (kat. št. 8). Lahko rečemo, da s svojim specifičnim okrasom nima primerjav. Dekorativna elementa – pletenina in akant sta značilna za edikule.²⁰

Zelo bogate edikule so bile opremljene tudi s kipi. Kip iz Zagrada (kat. št. 1), ki predstavlja centuriona, je najverjetneje pripadal eni takšnih. Naj na tem mestu izpostavim le to nagrobno zgradbo imenovano baldahin (Baldachintypus/ Typ B).²¹ To so zgradbe v tlorisu mavzoleja z nadstropjem (Gabelmann, 1977, 109; Kremer, 2001, 335). Streha je podprta le s štirimi stebri. Ta motiv strehe, ki jo nosijo štirje oporniki lahko sledimo vse nazaj do egiptovskih korenin. Najprej so ga uporabljali v kulturnem območju. V času helenizma je baldahin preko orientalskih predlog dobil pomen v vladarskem kultu in postal v sakralnem pomenu simbol za heroizacijo umrlih. Na južno italjskih vazah 4. stoletja so grobnice upodobljene v obliki baldahina s štirimi prostostoječimi stebri. Baldahin je izpolnjeval isto vlogo kot cella in je poudarjal kipe herojev (Kremer, 2001, 355), ki so stali v stebrnem delu notranjosti.

V Noriku se začne baldahin pojavljati od 2. polovice 2. stoletja po Kr, kjer je dokazan le na podlagi nekaj fragmentov zgornjega dela ali epistilov (Kremer, 2001, Kat. II, 197). V uporabi pa je bil še na nagrobnih zgradbah 3. stoletja po Kr. v Ennsu / Lauriacum (Kremer, 2001, Kat. I, 95, sl. 86–87).

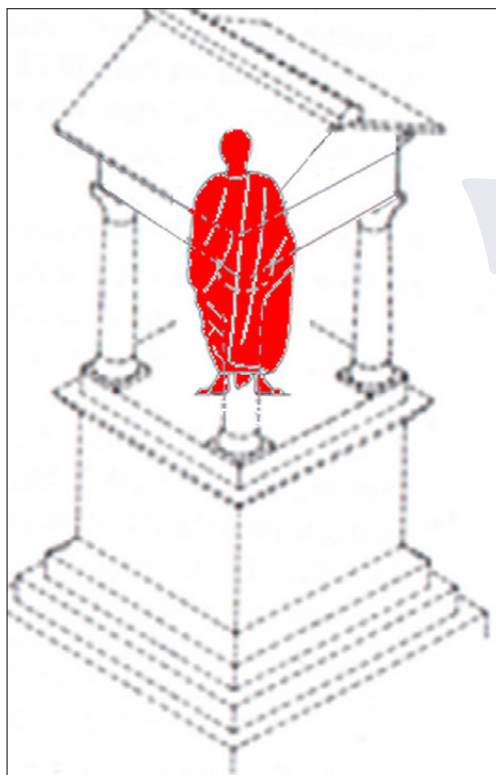
18 Omenjene edikule v Noriku predstavljajo do sedaj kronološko relativno zaprto skupino, ki je na podlagi maloštevilnih primerov datirana od konca 2. stoletja do 1. polovice 3. stoletja po Kr. (Kremer, 2001, 327).

19 Po mnenju Kremerjeve primerljive reliefne plošče s celimi figurami v Noriškem materialu manjkajo. Izpostavi le reliefno ploščo iz Gradesa / St. Veit an der Glan (Kremer, 2001, Kat. II, 404; UEL id. št. 887), kjer sta upodobljeni celi figuri nekega para.

20 Tako lahko primerjamo akant na stropu edikule (Kumprej, 2008, kat. št. 27) ter še akant na nekem drugem stropu iz Gröbninga (UEL id. št. 600) z akantom na sarkofagu. Prav tako je pletenina dekorativni okras na arhitravih edikul.

21 Kremer, 2001, 335–340, Kat. I, 93–96, Kat. II, 1–284 (?).

Brez dvoma je bila v zgornjem delu postavljena portretna plastika. Kremerjeva poda le primer kipa iz Triebendorfa²² (Kremer, 2001, Kat. II, 77). Njegova zadnja stran je detajlno oblikovana. Za obdelano zadnjo stran pa gre tudi pri našem centurionu, zato tudi kip centuriona (kat. št. 1) uvrščam v omenjeni tip.

Slika 2: Baldahin s kipom, rekonstrukcija na osnovi podtipa (po Kremer, 2001, sl. 19).

Kip rimskega častnika

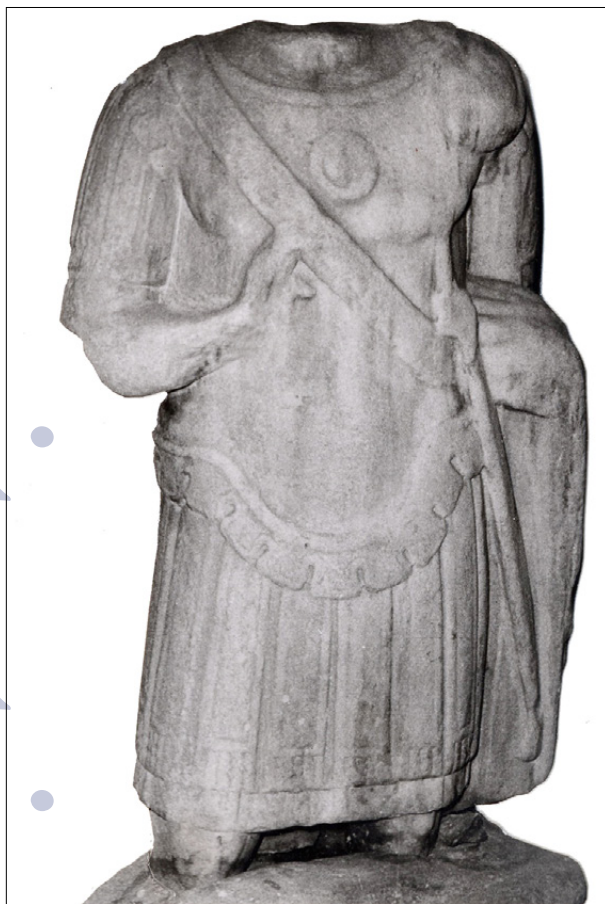
Kip²³ ob povečani visoki vodi jeseni l. 1903 razkrije reka Meža (Toldt, 1905, 25). Iz struge reke ga reši takratni lastnik gostilne Brančurnik. Koroško zgodovinsko društvo ga je odkupilo l. 1904. Leta 1921 je prvič s fotografijo predstavljen v vodiču *Antična zbirka v deželni muzej v Celovcu* (Egger, 1921, sl. 30, 55). Potem se dolgo ni vedelo, kje je. Ko je Saša Djura Jelenko leta 2006 pripravljala katalog in razstavo *Kamni govori*,²⁴ je navezala stike z dr. Glaserjem iz Deželnega muzeja v Celovcu, ki je na neki fotografiji našel pripisano, da stoji v parku Minimundus ob Vrbskem jezeru / Minimundus am Wörthersee. Tam

²² Na podlagi toge je datiran v zgodnje cesarsko obdobje (Goette, 1990, 124; Kremer, 2001, Kat. II, 77).

²³ Inv. št. 275, Deželni muzej Celovec, Lapidarij v Globasnici.

²⁴ Djura Jelenko, 2006c.

je stal še v letu 2007, nato pa so ga prestavili v zunanje prostore Deželnega muzeja v Celovcu. Od tam so ga septembra 2008 pripeljali v Globasnico / Globasnitz. Tam pred muzejem na novo urejajo lapidarij, kjer bo centurion končno našel primerno mesto hranjenja.

Slika 3: Torzo kipa centuriona. Fototeka IzA ZRC SAZU.

Kip je lepo ohranjen, manjkajo mu glava in noge od kolen navzdol ter spodnji del desne roke od komolca navzdol. Hrbtna stran ni le gladko zaobljena, kakor je bilo navedeno do sedaj (Šašel, 1953, 18; Djura Jelenko, 2006a, 353), ampak je bila zadnja stran tudi obdelana.

V tem primeru je kip glede na tipologijo stal v edikuli tipa baldahin (Kremer, 2001, Kat. I, 93–96; Kat. II, 1–248).

Kip iz marmorja v naravni velikosti predstavlja rimskega oficirja (centurion?/ stotnik).²⁵ Njegova desna roka je dvignjena v položaj govornika. Vojak

²⁵ Poleg senatorjev in vitezov je centurion najpomembnejši oficir v rimski vojski (Campbell, 1997, 1068). Je poveljnik centurije (enote 80–100 pešakov) v rimski legiji ali pomožni enoti (Andrić et al., 2009, 441).

je rahlo obrnjen na levo. Njegova desna noga je pokrčena (Egger, 1921, 55, sl. 30). Pod oklepom je oblečen v tuniko. Možno je, da je bila tunika na predelu okroglega ovratnika oklepa vidna, kot v primeru kipa iz Lauriacuma (CSIR Ö III/2, št. 23). Z levico drži težek vojaški plašč (paludamentum), ki mu sega preko ramen in hrbta. Od pasa,²⁶ ki prekriva oklep, visijo navzdol usnjeni resasti prameni. Opremljen je s kovinskim oklepom s poudarjenimi mišicami.²⁷ Prsni koš ima lepo izdelan. Oklep je spodaj listnato oblikovan. Na prsih nosi odlikovanje (phalera). Ob levem boku nosi meč v nožnici, pritrjen s široko vezjo na širok službeni pas (balteus), ki sega prek desne rame. Ta nožnica je ponavadi sestavljena iz dveh železnih lupin, ki sta na notranji strani oblečeni v les ali pa je lesena lupina prevlečena z usnjem (Ulbert, 1968, 8). Bronasti trakovi pločevine se na koncu zaključijo z okovjem, t. i. Ortband. Za 1. stoletje po Kr. so značilni gumbasti zaključki, okrogli in trapezoidni pa spadajo v 2. stoletje po Kr. Pri našem vojaku se pojavi t. i. Dosenortband (UEL id. št. 4687), ki je značilen za konec 2. stoletja in za 3. stoletje po Kr. (Ulbert, 1968; Oldenstein, 1976; Bishop, Coulstone, 2006).

Slika 4: Detajlno obdelana zadnja stran kipa (kopija). Foto: B. Bončina.

²⁶ Na pasu je vidna uporaba svedra.

²⁷ Kovinske oklepe s poudarjenimi mišicami so nosili le rimski oficirji, od centuriona navzgor (Ulbert, 1968, 14).

Za takšno datacijo, natančneje v severski čas, torej od 193–235 po Kr., pa govori tudi na oklepih poudarjeno mišičasto telo, kakor v našem primeru. Od antoninskega časa naprej se reliefna okrasitev oklepov v korist poudarjanju mišičastega telesa umakne. Prav tako je značilna izdatna uporaba svedra in v obliki lamel izdelani usnjeni resasti prameni. Vse te stvari se pojavijo tudi pri kipu iz Lorcha v bližini Ennsa (Lauriacum – Lavriak) (Echkart, 1976, št. 23), ki je datiran v severski čas.

Še posebej v provincah upodobljeni vojaki z orožjem in odličji dokazujejo vojaško dejavnost in vrlino (virtus) (Hesberg, 1992, 238). Po mnenju A. Schoberja orožje opredeljuje pokojnika kot aktivnega vojaka (Schober, 1932, 177). O. Harl (2001, tab. 5, 357) ga vključuje v skupino vojakov ali oficirjev z orožjem, a navaja napačen podatek, da nosi sagum.

Najdbe oklepne plastike na rimskem podeželju so redke, saj ponavadi kipi stojijo na javnih mestih, forumih. Kip oficirja (kat. št. 1) pa mogoče že predstavlja vojaško sfero. Kip ustvarja mogočno držo, ki pa jo opažamo tudi pri »noriškem vojaku« (Kastelic, 1998, 144) iz Celeje. Vendar pa imamo primere, kjer so bili celopostavni portreti vojakov upodobljeni na privatnih nagrobnikih. Tak primer predstavlja stela iz 3. stoletja po Kr. iz Dobrne, kjer je centurion (Kastelic, 1998, 175; UEL id. št. 3598) prikazan v polni postavi, v bojni opremi, z velikim ščitom in dolgim mečem v nožnici ter s centurionsko palico (vitis) v desnici.

Slika 5: Rimska vojaka na nagrobnem spomeniku (Pochmarski, Hainzman, 2004, sl. 5).

Slika 6: Upodobitev rimskega vojaka na steli (Dobrna, UEL 3598).

Iz Flavije Solve (Flavia Solva – Lipnica) sta prav tako znana upodobljena celopostavna vojaka na reliefu, ki pripada edikuli (Pochmarski, Hainzmann, 2004, št. 7, sl. 5). V našem primeru je portretiranec upodobljen brez centurijske palice (vitis), ki naj bi opredeljevala njegov čin (Jevremov, 1988, 44; Kastelic, 1998, 165).

Kip iz Zagrada je, če že ne drugače, zaradi podobnih resastih pramenov ter oklepa s poudarjenimi mišicami primerljiv z vojakom (Echkart, 1976, št. 23) iz Lorcha v bližini Ennsa (Lauriacum – Lavriak), ki je datiran v severski čas.

Projekt Vandravski trg²⁸

Občina Prevalje se bogate dediščine iz Zagrada zaveda in si to želi predstaviti domačinom in širši javnosti. Na podlagi teh izhodišč je Koroški pokrajinski muzej predlagal izdelavo odlitkov kipa in reliefa z Atisem in Erotom,²⁹ katera hrani Koroški deželni muzej iz Celovca. Izdelavo odlitka kipa smo naročili pri mag. Miranu Pflaummu.

Slika 7: Torzo kipa oficirja (kopija). Foto: B. Bončina.

Občinski arhitekt, urbanist Borut Bončina je narisal idejno zasnovo ureditve Vandravskega trga. Prostor za predstavitev arheoloških artefaktov se predvideva na območju današnje avtobusne postaje.³⁰ Vzдолž obcestne gradbene linije se kot osnova predvideva postavitve zidu iz armiranega betona. Zid bi imel trapezoidno obliko in zagotovljeno stekleno nadstrešitev za pešce in artefakte. Prostor med cesto in zidom³¹ bi služil kot avtobusno postajališče, zid pa

²⁸ Vándrati – am, neknj. lj, popotovati, potepati se (Toporišič, 2001, 1637). [nem. wandern – popotovati] (Adlešič et al., 2002, 1216).

²⁹ Kopija tega reliefa še ni bila izvedena.

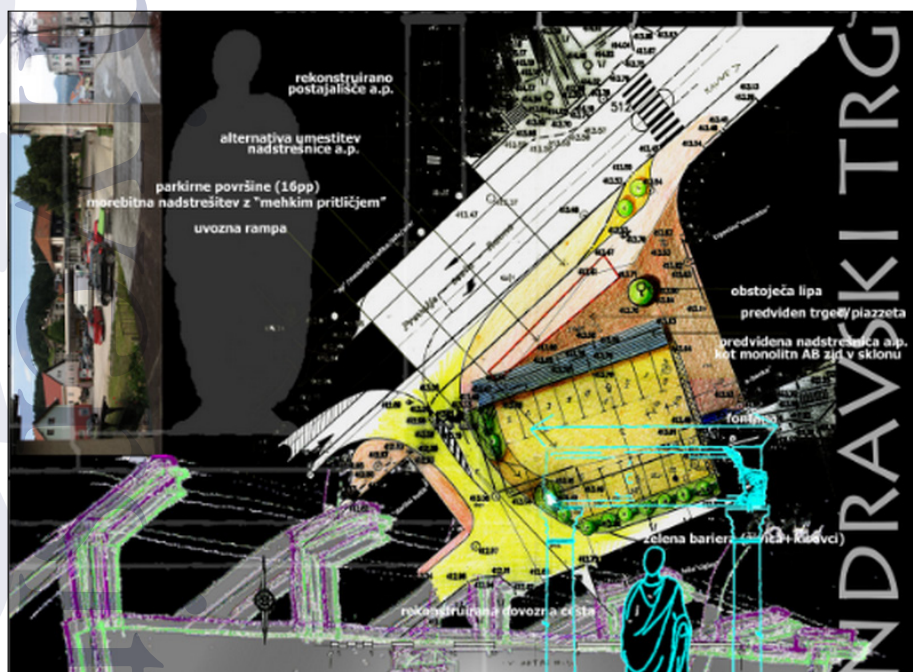
³⁰ Prevalje, kraj, ki je mesto brez meščanstva in javnih prostorov, a z obilico praznin med gradnjami, je čas zaznamoval z močnimi vrezninami (Bončina, 2009).

³¹ Na južni strani zidu bi bilo urejeno zaščiteno parkirišče za osebne avtomobile z uvozom iz SZ strani in zamejitvijo z linijsko zasaditvijo dreves cigarovcev/ kisovcev.

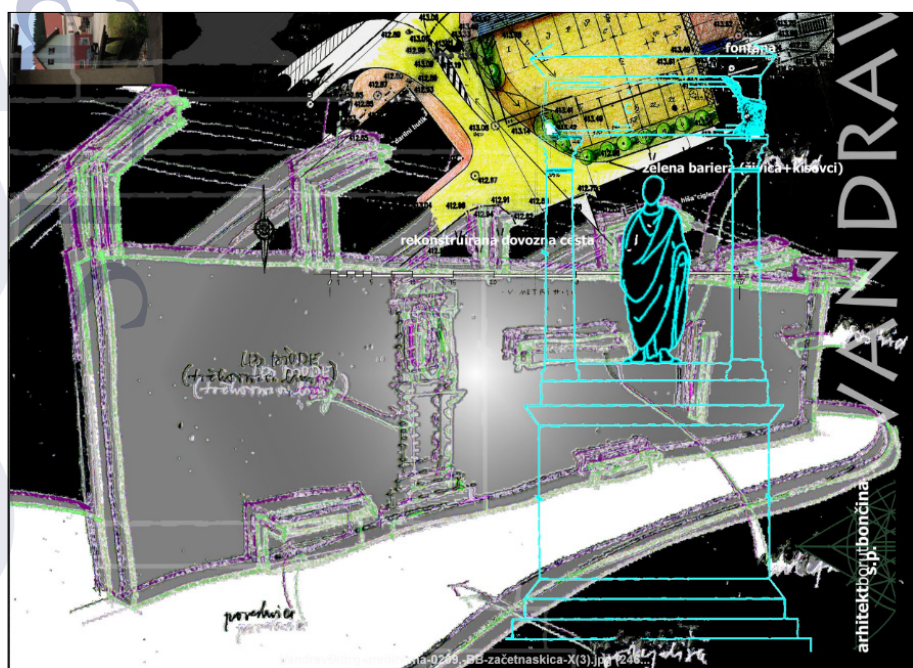
kot ozadje za namestitev arhitekturnih fragmentov in delov reliefov, tako originalov kot kopij. V želji po vzpostavitvi razlike med ohranjenim in predpostavljenim se bi obris nagrobne kapelice – tipa baldahin, oblikoval bodisi kot ploskovni kovinski obris ali pa kot linijska robna označitev z vdelanimi LED lučmi sistema spreminjajočih barvnih vrednosti oz. t. i. RGB. Odlitki historičnih pomnikov bi bili na steno nameščeni na najrazličnejših distančnikih. V neposredni bližini zidu ali pa na njem bi se vgradil digitalni zaslon z dotičnim ekranom, ki bo nudil ustrezne podatke o artefaktih v risni/pisni/fonetični obliki. Prav tako bodo na voljo prometno/turistične/prostorske informacije (Bončina, 2009).

Slika 8: »Vandravski trg«, pogled iz S strani. Foto: M. Kumprej Gorjanc.

Slika 9: Začetna ureditvena skica »Vandrevskega« trga (arhitekt B. Bončina).

Slika 10: Idejna zasnova. (arhitekt B. Bončina).

Summary

When examining the stone materials it can be seen that the shapes of tombstones in Zagrad are typical of Noricum. Many fragments of these monuments have been preserved with either similar figural decorations or as parts of a single structure. The materials can be divided into basic groups: the aediculae, grave plot fences and sarcophagi; however, the most common architectural elements are parts of reliefs belonging aediculae. Structural elements belonging to aediculae are represented by catalogue numbers (Cat. No. 9, 10, 11, 12, 13, 14 and 18). The rest of the reliefs and architectural components belong to the pedestals of the A.1 (Cat. No. 2, 3, 6, 7), while the interior of the A.2 pillar represents a relief (Cat. No. 4).

The preserved parts, in this case the corner post (Cat. No. 17), and the statues of lions (Cat. No. 15 and 16), demonstrate the existence of the wall plot grave. Apart from the sarcophagus³² statue of centurion stands out the most (Cat. No. 1). It is missing the head and legs below the knees and lower right arm from the elbow up. He is dressed in a tunic, from his waist hang leather tassels; his left hand holds a heavy military coat. His chest is covered by scaled armour; from his left side hangs a sword in a scabbard with an ironbound tip. In our soldier appears the so-called Dosenortband (UEL id. No. 4687), characteristic for the 2nd and 3rd century AD. This dating, i.e. in Severan time (from 193 to 235 AD) is further confirmed by the heavily muscular body highlighted in the armour.

Very rich aediculae were decorated with statues. The Zagrad statue (Cat. no. 1) most likely belonged to one such aedicula. Its rear side was designed in detail (Fig. 4) which shows that the statue was doubtlessly erected in the upper part of the canopy type aedicula.³³

Zagrad belongs to the municipality of Prevalje which is well aware of its rich heritage and strives to present it to the public. This is why the regional museum of Koroška proposed to make the casts of the originals held by the Provincial Museum of Klagenfurt (Cat. No. 1 and Cat. No. 7³⁴). A copy of the statue was made by Miran Pflaum, MA. It was in order to install a piece of archaeological heritage into the newly restored central square of Prevalje. The municipal architect Borut Bončina drew up the concept of the so-called Vandravski square whose central position will be dominated by the aedicula – a stylized sepulchral canopy-like chapel in which the statue of centurion will be placed.

Literatura

Andrič, M. et al. (2009): Kratka pojasnila k izbranim pojmom in osebam. V: Andrič, M. et al.: Ljubljana: kulturna dediščina reke. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 441.

32 Naj na tem mestu izpostavim še relief nimfe (kat. št. 3). Morda se tu postavlja vprašanje, če je relief te nimfe res del nagrobne arhitekture. Na znanih reliefih so predstavljene nimfe zlasti v nimfejih, njim posvečenim kapelam in svetiščih ob termah (Pochmarski, 1991, 139; Walde, 2005, 20).

33 Baldachintypus/ Typ B (Kremer, 2001, 335–340, Kat. I, 93–96, Kat. II, 1–284 (?))

34 Kopija tega nagrobnega spomenika še ni bila izvedena in se načrtuje tekom projekta.

- Bishop, M. C., Coulston, J. C. N. (2006):* Roman Military Equipment from Punic Wars to the fall of Rome. Oxford, Oxbow Books.
- Bončina, B. (2009):* Ostaline, povzemanje in prevzemanje. Predavanje ob dnevi evropske kulturne dediščine. 29. september, 2009. Prevalje. (neobjavljeno).
- Campbell, J.B (1997):* Centurio. V: Der Neue Pauly, XXIII, 1068–1069.
- Goette, H.R. (1990):* Studien zu römischen Togadarstellung. Beiträge zur Erschliessung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur, 10. Mainz am Rhein, Verlag Phillip von Zabern GmbH.
- Djura Jelenko, S. (2006a):* Rimski kamniti spomeniki slovenske Koroške. Arheološki vestnik, 57. Ljubljana, 345–415.
- Djura Jelenko, S. (2006b):* Poročilo o arheološkem orientacijskem sondiranju na lokaciji Prevalje – Zagrad (rimsko grobišče, EŠD 7630).
- Djura Jelenko, S. (2006c):* Kamni govorijo: Rimski kamniti spomeniki na Koroškem. Slovenj Gradec, Koroški pokrajinski muzej.
- Dyson, S. L. (1992):* Community and Society in Roman Italy. Ancient Society and History. Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Eckhart, L. (1976):* Die Skulpturen des Stadtgebietes von Lauriacum. CSIR Österreich, III/ 2.
- Egger, R. (1921):* Führer durch die Antikensammlung Landesmuseums in Klagenfurt. Wien, Holder.
- Finley, M. (1987):* Antična ekonomija. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Fuchs, G. (1990):* Römische Hügelgräber und Siedlungsplätze in der Steiermark – ihre topografischen Beziehungen. V: Palágy, S. K. (ur.): Noricum – Pannoniai halomsírok. Az.1988.október 22-i várpalotai tanácskozás előadásai. Norisch-pannonische Hügelgräber. Vorträge der Várpalotaer Tagung vom 21. Oktober 1988. Veszprém 1990. 83–89.
- Gabelmann, H. (1979):* Römische Grabbauten der frühen Kaiserzeit. Kleine Schriften zur Kenntnis der römischen Besetzungsgeschichte Südwestdeutschland, 22. Stuttgart.
- Glaser, F. (1989):* Rimska naselbina Juena in zgodnjekrščanske cerkve na Sv. Hemi. Vodič z dodatkom o antičnih spomenikih v Podjuni. Celovec.
- Harl, O. (2001):* Die Donauarmee als Träger der norisch – pannonischen Kunst: Der Fall Noricum. V: Noelke, P. et al. (ur.): Romanisation und Resistenz in Plastik, Architektur und Inschriften der Provinzen des Imperium Romanum: Neue Funden und Forschungen: Akten des VII. Internationalem Kolloquiums über probleme des Provinzialrömischen Kunstschaffens, 337–361.
- Hesberg, von H. (1992):* Römische Grabbauten. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- Horn, H. G. (2001):* Die Römer in Nordrhein – Westfalen. Stuttgart, Nikol Verlag.
- Kastelic, J. (1998):* Simbolika mitov na rimskih nagrobnih spomenikih: Šempeter v Savinjski dolini. Ljubljana, Slovenska matica.
- Jevremov, B. (1988):* Vodnik po lapidariju. Ptuj, Pokrajinski muzej.
- Kremer, G. (2001):* Antike Grabbauten in Noricum: Katalog und Auswertung von Werkstücken als Beitrag zur Rekonstruktion und Typologie. Österreichisches Archäologisches Institut. Sonderschriften, 36. Wien, Phoibos Verlag.
- Kubitschek, W. (1903):* Reste eines römischen Grabmals in Aichdorf bei Praevali in Kärnten. Mitt. Zent. Komm., 2, 242–250.
- Kumprej, M. (2008):* Iuenna – nagrobni spomeniki in njihovo mesto v noriški funerarni umetnosti. Diplomsko delo. Ljubljana.
- Oldenstein, J. (1976):* Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 57, 49–284.
- Pahič, S. (1968):* Naši kraji pod Rimljani. Koroški Fužinar, 17, 3, Ravne na Koroškem, 22–29.
- Pahič, S. (1991):* Rimske ceste na Koroškem (pred raziskovanjem). Doneski k pradavnini Podravja 9. Pokrajinski muzej Maribor.
- Pearce, J. (2000):* Burial, Society and Context in the Roman World. V: Pearce, J. et al. (ur.): City and Country in the Ancient World. Oxford, Oxbow, 1–12.
- Piccottini, G. (1977):* Die Dienerinnen – und Dienerreliefs des Stadtgebietes von Virunum. CSIR Ö, III/3, Wien.
- Piccottini, G. (1978):* Römisches Nischenporträtfragment aus Hof. Carinthia, 168, 11–13.
- Piccottini, G. (1983):* Villach. Neues aus Alt - Villach, 20. Jahrbuch 1983, 9–45.
- Piccottini, G. (1989):* Die Römer in Kärnten. Carinthia. Klagenfurt.
- Pochmarski, E., Hainzmann, M. (2004):* Steine erzählen: Römische Steindenkmäler auf Schloss Seggau bei Leibnitz. Graz. Steirische Verlagsgesellschaft.
- Schober, A. (1923):* Die römische Grabsteine von Noricum und Pannonien. Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institut, 10. Wien.
- Toporišič, J. et al., (2001):* Slovenski pravopis. Ljubljana, SAZU, Založba ZRC.
- Toynbee, J. M. C. (1971):* Death and Burial in the Roman World. Ithaca, NY, Cornell University Press.
- Šajn, M. (2007):* Rekonstrukcija oblačil pokojnikov na rimskih nagrobnikih iz agra Celeie in Poetovione od 1. do 4. stoletja. Diplomaska naloga. Ljubljana.

Šašel, J. (1953): Zagrad pri Prevaljah – rimsko grobišče. *Kronika*, 1, 1. Ljubljana, 15–23.

Šašel Kos, M. (1997): Between Celeia and Virunum – The Roman Inscriptions from Southern Carinthia. V: *Carinthia Romana und die römische Welt. Festschrift für Gernot Piccottini zum 60. Geburtstag*. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 193–205.

Šašel Kos, M. (2001): The End of the Norican Kingdom and the Formation of the Provinces of Noricum and Pannonia. V: Djurić, B., Lazar, I. (ur.): *Akten des IV. Internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzi-alrömischen Kunstscaffens*, Celje, 8.–12. Mai 1995. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 21–42.

Šoberl, L. (2006): Smrt med mestom in podeželjem: Analiza mestnih in podeželskih antičnih grobišč na področju poetovionskega zaledja. Diplomsko delo. Ljubljana.

Ulbert, G. (1968): Römische Waffen des 1. Jahrhunderts n. Chr. Aalen, Limesmuseum, Stuttgart.

Spletni viri:

UBI ERAT LUPA 2005: [http:// www.ubi-erat-lupa.org](http://www.ubi-erat-lupa.org) (30. 12. 2005).